

**ПРОБЛЕМЪТ ЗА ДОКУМЕНТАЛНАТА
ПРОСЛЕДИМОСТ И ПУБЛИЧНАТА ВИДИМОСТ НА
ДОКАЗАТЕЛСТВАТА ЗА ПЛАГИАТСТВО**

Проф. д.фз.н. Добромир Пресиянов

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

e-mail: pressyan@phys.uni-sofia.bg

**THE PROBLEM OF THE TRANSPARENCY OF THE
TRACEABILITY OF THE EVIDENCE FOR
PLAGIARISM**

Dobromir Presiyanov

Summary

The problem of public enlightening on the evidence of plagiarism is considered. The attempts to hide the facts and evidence and to skip this point by the academic bodies and representatives are discussed. A concern that such policy makes the effective prevention of the plagiarism impossible is raised. While considering the prevention of the plagiarism as the principal strategy of public pressure, the author believes that ensuring public enlightening and transparency of any evident case of plagiarism has sufficient potential for prevention.

Key words: plagiarism, ethic, public enlightening, evidence, prevention.

*„...Защото няма нещо тайно, което не ще
стане явно, нито потаено, което не ще се
узнае и не ще излезе наяве...“*

(Евангелие от Лука 8:17)

Докато разказите за поредните успехи в науката могат да са увлекателни за четене и за писане, теми като научната етика и морал са трудни и неблагодарни, особено ако трябва да се разискват не общи принципи, а конкретни примери за нарушения, при това не получили широко публично огласяване. Проблемът с плагиатството винаги е съществувал в творческите общности,

но през последните години привлече вниманието и на широката общественост във връзка с публични скандали на високо ниво, станали в няколко европейски страни.

Съгласно Речник на чуждите думи в българския език (1993) плагиат е „заимствани откъси, части, идеи, мисли от чужд литературен или научен труд, без да се посочи източникът; литературна кражба“ (произход от *plagiatus* – откраднат). Съответно действието е плагиатство, а извършителят „плагиатор“. Докато тези понятия циркулират главно в творческите среди, използвани понякога с грешки (например често „плагиат“ се нарича лицето, извършило плагиатство), понятията „кражба“ и „крадец“ са разбираеми за всеки. Само че кражбата в научен труд не е на материална ценност, а на ... нещо по-важно.

Тази статия разглежда въпросите за значението, което се отдава на плагиатството, кои са потърпевшите от това деяние, защо у нас е трудно да се стигне до истината за конкретно плагиатство, дори когато тя е категорично доказана. На кого помагаме, когато мълчим, защото „у нас нищо не може да се направи“? Лична информация ли са доказателствата за преписване в научен труд или имат публично значение?

Общественият интерес към плагиатството нарастна във връзка с разразили се публични скандали с високопоставени политически и обществени фигури. Такива имаше в Германия (двама министри, при това единият от благородническо потекло), Унгария (един държавен глава и един вицепремиер), Румъния (премиер), Франция (главен равин)... Изглежда няма ниво в обществото, за което да имаме основание да кажем, че е имунизирано срещу това явление. При горепосочените случаи в Германия, Унгария и Румъния става въпрос за преписване в дисертации, а при случая с доскорощния главен равин на Франция – в книга. Последниците варираха от отнемане на научната степен, оставки от заеманите постове, „доброволно отказване от научна степен“, порицание (по отношение на вицепремиера на Унгария университетът „Лоранд Йотвъош“ в Будапеща излезе със становище, че е извършено сериозно етично нарушение, но не отне докторската степен, защото преписаните пасажки в дисертацията се оказаха взети от трудове на научния му ръководител, вероятно със знанието и съгласието на последния). Любопитно е, че в нито един случай не се стигна до съд и осъдителна присъда, въпреки че за деянието плагиатство има текстове в наказателния кодекс. Явно трудно може да се очаква

съдът да е арбитър в случаите на плагиатство в науката – особено, ако не може да се идентифицира пряко ощетен. Това е интересен момент, защото всъщност ощетен има и това са ... всички.

Чувствителността към преписване в дисертации е разбираема, имайки предвид, че научната степен, получена при успешно защитена дисертация, носи редица предимства, включително по закон, на нейния притежател. Потенциално обаче плагиатството в първичен източник (научна публикация) може да е по-опасно, например ако в резултат авторството на важно научно откритие бъде приписано не на действително извършилия го, а на този, който е успял да го открадне. Понастоящем в повечето научни списания от авторите се изисква да декларират, преди изпратеният от тях ръкопис да бъде разгледан, че са запознати и приемат нормите на научната етика. За плагиатството се посочва, че то е сериозно етично нарушение, неприемливо в каквато и да е форма (вж. напр.: www.elsevier.com/journal-authors/ethics#writing-an-article). За плагиатство се счита и преписването без позоваване на източника в уводно-обзорната част на научните трудове. Тази част е важна, защото именно чрез нея резултатите се вписват в контекста и перспективите на конкретен научен проблем. В този смисъл тя е неразделна част от авторските приноси и следва да се разглежда съвместно с тях. Понякога, дори новостта може да се състои в поставянето на известни факти в нов, неразглеждан до момента контекст. Един научен труд се счита за авторски от първия до последния знак в него.

Накратко, имаме основания да смятаме, че и широката, и конкретно научната общност разглеждат въпроса с плагиатството в научни трудове като най-важен проблем, свързан с академичната етика и пряко засягащ обществения морал въобще.

Как стоят нещата у нас? Случаи на установено и доказано преписване има, но само малка част от тях биват изнесени в публикувани материали (Ваташки 2014: 7 – 27) или докладвани на открити научни форуми (Василева 2014). За такива случаи рядко се говори конкретно и поименно. Темата се избягва или заобикаля. Фактите се знаят в тяхната автентичност от ограничен кръг хора – рецензенти, членове на научни комисии и разбира се, от самия плагиатор. В по-широката научна общност те не се знаят и често разговорите по темата са в обтекаемо иносказателен стил. Това може да не е само въпрос на личен избор – когато не се знаят доказателствата по начин, позволяващ

публично позоваване на тях, говорещият и особено пишещият имат основание да се опасяват, че ще се окажат ответници за набеждаване и уронване на доброто име на колега. А ако „колегата“ е началник, се добавя и страх... Къде е проблемът? Това, че съществуващите факти и доказателства се разглеждат като „информация с ограничен достъп“ и не се знаят от научната общност, е проблем, който според автора може понякога да е дори по-сериозен от проблема с конкретно плагиатство. Само че в случая не става въпрос за защитени лични данни.

Плагиатство най-често се разкрива при обстоятелствено разглеждане на представен за оценка научен труд (ръкопис на научна статия, дисертация и пр.). Почти винаги установяването му е основание за отхвърляне. Научен труд може да бъде отхвърлен и по други причини – най-често това е поради научна неубедителност на представените тези. Има обаче една съществена разлика: отрицателното решение заради научна неубедителност е послание, насочено главно към автора и обикновено съдържащо становище от рецензенти за недостатъците на научния труд. Докато установеното плагиатство е факт от публично значение, доколкото се отнася за нарушаване на право на обективно и справедливо признание на авторство. Това е право, на което държат творците, а и не само те. Редица международни научни списания са обявили, че за установено плагиатство в изпратен ръкопис, може да бъде уведомена институцията, в която работи авторът.

Плагиатството е действие, засягащо правата на широк кръг от хора, а не (само) на тези, от които е преписвано или пък тези, установили факта (рецензенти, научно жури/комисия и пр.). Сред пряко засегнатите могат да се посочат например съперниците на плагиатора в конкурси или други конкурентни съревнования, в които академичната биография и резултати са от значение. Плагиатството ликвидира възможността за обективно и справедливо съревнование предвид предимствата, които носи незабелязаното или потулено преписване за този, който го е извършил. Потулването на фактите и доказателствата за плагиатство прави невъзможна и ефективната превенция на други опити – „смелите“ са наясно, че не всеки опит за кражба на чужд текст, идеи или резултати ще е успешен, но неуспехът ще е с ограничени и като цяло поносими за тях последствия. От съчетанието плагиатство + неговото потуляване потърпевши вече са всички.

Каква може да е целта на действията спрямо плагиатството? Основна-

та цел е превенцията на такива опити. Абсолютна система за защита на етичните норми няма и значителна част от „номерата“ за тяхното нарушаване минават. И без това голямото изкушение „да се скъси пътят към успеха“ за хора с неустойчиви или липсващи нравствени ориентири става неустойчиво, ако наоколо „всички така правят“ и ако виждат, че това, което може да ги сполети, в най-лошия случай са кратковременни неприятности без трайни последиствия. По-малката беда е, че в такава атмосфера някои могат да получат незаслужено и с измама високи академични позиции. По-голямата е, че възцарилата се в резултат атмосфера на академичен нихилизъм е в състояние да спре и отклони още в началото на пътя тези, които имат потенциал да дадат скъпоценен плод за науката, технологиите и обществото. Оставени без опора, в която да оправдаят необходимите инвестиции в творчески хъс, упоритост и дълго търпение, те вероятно ще отидат някъде другаде като професионално поприще и/или географско място или пък ... ще приемат нихилизма. Защото, освен всичко друго, ученият има нужда от усещане за честно и справедливо съревнование и оценка, а и за защита на авторството на неговите постижения.

Какво може да направи един човек? Тук ще цитираме отговора, който една влиятелна писателка философ дава на този въпрос (Ранд 2011: 268): „Да говори“, при положение че знае какво казва. Най-добрият съучастник на лице, служещо си с измама, са самите потърпевши с тяхното мълчание и сподавени мисли: „няма шанс, всичко и всички са прогнили, и да говорим нищо не може да стане“. Всъщност ТОВА Е, което служещите си с измама искат от своите жертви, а не разбиране или оправдание за постъпките си. Разбира се, че не можем без факти и доказателства да обявим някой за плагиатор. Можем обаче да искаме да знаем фактите, при това в тяхната конкретика и детайли, и можем да упорстваме в това свое искане. Авторът има личен опит в няколкогодишни, уви само частично успешни опити да стигне до доказателствата в тяхната документална автентичност във връзка с конкретен случай от физическата колегия.

Рискът от публично огласяване има сам по себе си значителна превантивна сила да разколебае „смелите и решителните в ... преписването“. Според автора тя е не по-малка от тази на тежките дисциплинарни наказания, предвидени за установено и доказано плагиатство. Това би направило много трудно „заобикалянето на въпроса“ от научни съвети, декани и ректори и би превърнало евентуалното им мълчание в добре информирано такова.

Не можем да си правим илюзии, че проблемът с плагиатството ще се реши като с „магическа пръчка“. Впрочем, по подобен начин стоят нещата и с „обикновенните“ кражби. Ако липсват лични морални скрупули, именно перспективата за пожизнен „отпечатък в биографията“, съчетано с правовия ред и последователното прилагане на законите от обективна и неподкупна съдебна система, могат да превърнат краденето във високорисково и неблагодарно занимание. Практиката на публично огласяване на случаите на доказано плагиатство също може да превърне това деяние в рисково и неблагодарно, и което е по-важно – да даде на упоритите, талантливи и почтени творци опора в усещането, че обществото и реалността са с тях, а не с тези, разчитащи на успех чрез измама.

ЛИТЕРАТУРА

- Василева 2014: Василева, И. Интернет плагиатството – световни и български практики. СУБ: Кръгла маса „Плагиатството в науката“, София 12 ноември 2014 г.
- Ваташки 2014: Ваташки, Р. Предговор към: Архимандрит Методий (Жерев). Дванадесетте апостоли и върховната власт на църквата. София: „Образование и наука“ ЕАД, 2014.
- Ранд 2011: Ранд, А. Какво може да направи човек. – Във: Философията: кому е нужна (прев. от англ.). София: Изток-Запад, 2011.
- Речник на чуждите думи в българския език 1993: Речник на чуждите думи в българския език, 2 изд. (съставители Филипова-Байрова М., Бояджиев С., Машалова Е., Костов К.). София: изд. БАН, 1993.